

BÁCSORSZÁG

III. évf., 10. szám
1997. október 2.

Vajdasági
honismereti
szemle

TARTALOM

Az 1848–49-es magyar szabadságharc Csantavéren eltemetett hősei

Zsákokról, zsákolókról – dióhéjban

Husvéth Lajos dr. Frey Imre-plakettje

Társaskocsik, taligák, omnibuszok

Bezdán története (részlet)

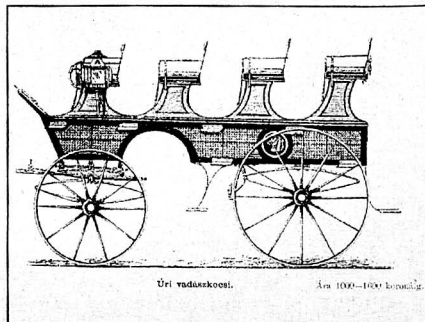
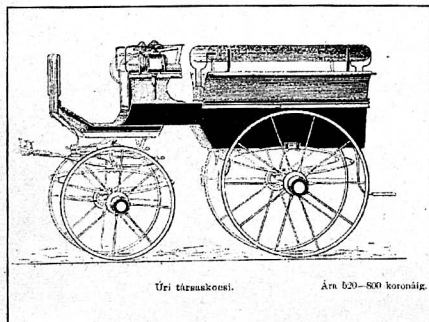
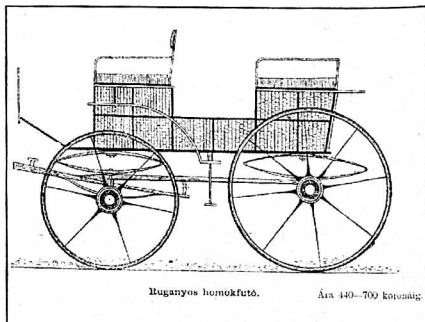
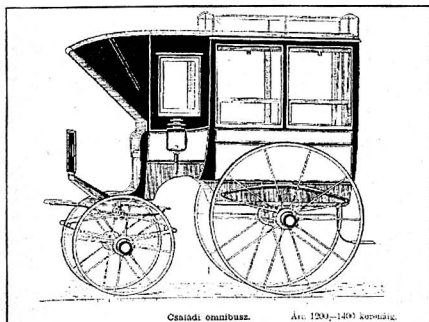
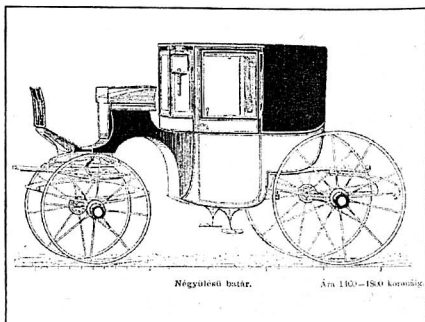
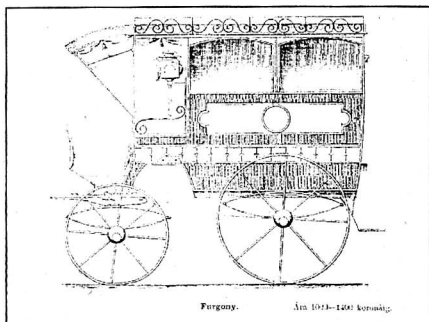
Zenta monográfiája első köteté elé

Atlas Hungaricus

Bronzkori idolk

Társaskocsik, taligák, omnibuszok...

(Szöveg az 5. oldalon)

Az 1848-49-es magyar szabadságharc Csantavéren eltemetett hősei

AZ 1848-as szabadságharc délvidéki eseményei jórészt ismeretlenek, vagy inkább elhallgatottak. Átfogó és részletes munka ezzel kapcsolatban nem jelent meg. Félelem, bosszú, vér és harc. Minden háború velejárója. Értelmetlenül kioltott fiatal életek. Mögötte azonban van valami: az eszme, a miért, s utána az idő, a történelem mondja meg, igazolt volt-e a harc, a forradalom, vagy az ellenforradalom.

Tudjuk, mit jelentett 1848 Magyarország és Európa számára, de nem tudjuk a kisemberek sorsát. Az alábbi névjegyzékkel szeretnénk hozzájárulni ahhoz, hogy ne feledjük el elhunyt, el távozott családok sarjait, akik életüket áldozták egy szebb jövő reményében, egy népért, egy eszméért, egy forradalomért.

A csantavéri halotti anyakönyvben 1848. március 15-e és 1849. október 6-a között a következő bejegyzések találhatók (az idézetek betűhívek).

1848. április 4., 274. oldal:

DRENKOVICS András 47 éves, Faragó Erzsébet férje, a szabadkai úton meggyilkolva találatot, így a szentségekben nem részesült.

1848. október 16., 292. oldal:

KOVÁTS József 26 éves katona, Sándor császár II. számú gyalogezredbeli köztisztviselő beteg Veribrászló hozott (a következő oldalán a kiadott parancs szerint iratott bé).

293. oldal:

Sándor császár II. számú gyalogezredbeli Bács vármegyébe bekebelezett Csantavér helységben 1848. október 16. 13.-dik Kompagniában szolgáló köztisztviselő a verbászi táborból a szabadkai kórházba vive. Születési helye Motsonok, Nyitra vármegyében, vallása római katolikus, 26 éves férfi, nőtelen, mesterség nélkül.

Haldoklók szentségeiben nem részesülhetett, mert mihelyett a kocsiról levétellett azonnal a lelket kiadá, száraz betegségnél következtében. Csantavéren, ahol meghalt október 17-én eltemetett Loász Balázs plébános által.

Szabó Ágoston sebész által megvizsgálta-tott és valószínűleg haltnak találatot.

1849. január 5., 301. oldal:

BAGYURA János 23 éves, Ferdinánd huszár 3-ik ezredből, 2-ik században szolgáló nőtelen köztisztviselő, római katolikus, szülőföldje nem tudatik. A verbászi kórházból Szabadkára vittetvén Csantavéren meghalt, a kórházban meggyönt. Temette Lakatos Pál káplán.

1849. február 2. után jegyzet a 304. oldalon:

A szerbek beütésének félelme miatt a nép a faluból kiköltözött és így a holtakat a falun kívül más helyeken temették el a lakosok.

1849. február 3., 304. oldal:

JARINA András 45 éves, Mihály Anna férje, petrovoszelelő, szállásról hozottot bé, temetés végett.

1849. június 11., 338. oldal:

RAJTSÁNYI Mihály 25 éves, a magyar védsereg 3. zászlóalja és 9-ik századbeli köztisztviselő, nőtelen, csonoplyai, polgári személy. A földvári táborból a szabadkai kórházba vittetvén, útközben szentségek felvétele nélkül meghalt. Temette Loász Balázs plébános.

1849. június 16., 338. oldal:

KOVÁTS András 29 éves, Hofezang Mária férje, a szabadkai mozgó csapatnál tizedes. A Betsei táborból Szabadkai kórházba vittetvén útközben a szentségek felvétele nélkül meghalt.

1849. június 16., 339. oldal:

LAKATOS János 29 éves, római katolikus, házasság nélküli, a mozgó csapatnál köztisztviselő. A betsei táborból a szabadkai kórházba vittetvén útközben a szentségek felvétele nélkül meghalt.

1849. június 16., 339. oldal:

BOGNÁR Mihály 25 éves, házasság nélküli, a mozgó csapatnál köztisztviselő, Bács megye részéről IV. zászlóaljából II. század. A betsei táborból a szabadkai kórházba vittetvén útközben meghalt.

1849. június 16., 339. oldal:

PÁVA Antal 20 éves, római katolikus, szabadkai, nőtelen, a mozgó csapatnál köztisztviselő. A betsei táborból a szabadkai kórházba vittetvén meghalt.

1849. június 16., 339. oldal:

BERTALAN Antal 28 éves, nős kulai, 4 gyermek atya, a mozgó csapatnál köztisztviselő. A betsei táborból a szabadkai kórházba vittetvén meghalt.

1849. június 16., 339. oldal:

MENNING Jakab 28 éves, római katolikus Bánátuli Marienfeldről, házasság nélküli, gyalogezredbeli köztisztviselő a 8. Compagniánál. Csantavéren minden haldoklók szentségeiben részesült.

1849. június 17., 339. oldal:

VÉKONYI Mihály 24 éves, Pintér Anna férje, mozgó csapatbeli köztisztviselő, Csantavéri. Az öbesei táborul betegesen haza hozatván, útközben, szentségek felvétele nélkül meghalt.

1849. június 19., 341. oldal:

GÖZON István 37 éves, Kis Kunsági Halas mezővárosból, nős földműves és mozgó csapatbeli köztisztviselő, reformata vallású.

1849. június 20., 341. oldal:

PALKOVICH György (apja neve Illés) 19 éves, Palkovich Illés és Boshnyák Ilona fia, mozgócsapatbeli köztisztviselő, sándori. A betsei táborul vittetvén útközben meghalván a szentségeket fel nem vehette.

1849. június 20., 341. oldal:

GELLÉR József 24 éves, Haris Éva férje, Pestmegyei Dunapataji, a Solti járásból, szabadcsapatbeli örmester, polgári személy, reformata vallású. Temette Loász Balázs plébános (indexszám 431.)

1849. június 20., 342. oldal:

VIDA János mintegy 22 éves, szabadcsapatbeli köztívész, sem eredete, sem neve nem tudatott, reformata vallást követőnek mondatott lenni.

1849. június 21., 342. oldal:

FEHÉR József 26 éves, Bács megyei mozgócspatbeli dobos, Bajai 1-ső zászlóalji köztívész, nős, hitvese Franciska N.

1849. június 21., 342. oldal:

MÓZER Ferenc 18 éves, nőten, honvéd a 8-ik zászlóalji köztívész Arad megyei Lippa városából való, mestersége nincs.

1849. június 22., 343. oldal:

VISEK Mihály 25 éves, 1-ső zászlóalji köztívész, mestersége nem volt a csantavéri kórházban meghalt.

1849. július 6., 348. oldal:

HAMAR József 27 éves, római katolikus, nőten, 5-ik honvédszászlóalji 2-ik századbeli köztívész, mesterség nélküli, születési helye nem mondatott be. A hegyesi táborból a szegedi kórházba vittetvén útközben Csantavér alatt epemirigybe meghalt.

Húsz név, húsz halott. Sírhehelyük ismeretlen. A sírokat felszántották, csonthajkait vályognak kiverették, téglának kiégették.

Mit tudunk meg ebből a jegyzékből? Hogy a honvédek között volt csantavéri, petrovozzellói, csonoplyai, mélykúti, szabadkai, sándori, bánáti, kiskunhalasi, bajai, dunapataji, kulai,

lippai, motsonoki, és volt köztívész, akiknek eredete ismeretlen maradt. Rangjukat tekintve volt köztívész köztívész, dobos, őrmester, hadnagy és két orvos, akik közül az egyik, Kiss Ferenc, túlélte a szabadságharcot és Csantavéren is maradt. Vallásukat tekintve volt köztívész református és római katolikus.

Csantavérré a verbászi, becsei, földvári táborból kerültek, ahol tábori kórház is létez(het)ett Szabó Ágoston sebész (további sorsa eddig még ismeretlen) és Kiss Ferenc felügyelete alatt.

Kiss Ferenc, honvédorvos, Csantavér község(!) első gyakorló orvosa Debrecenben született 1819-ben, evangélikus reformata családban. Apja, szintén Kiss Ferenc néhai császári, királyi hadnagy, édesanyja neve Hajnal Mária, szintén debreceni. A szabadságharc leverése után Csantavéren maradt s mint orvos ötven évig dolgozott itt. Felesége Hajek Emília. Két gyermekük volt: Kiss Béla (1865–1917) elemi népiszkolai tanító, és Kiss Nelli (1852–1931). Kiss Ferenc 1899. március 25-én tüdőgyulladásban halt meg 80 éves korában. Életéről csak ennyit tudunk. Ez is, mint az 1848-as események feltárása, kutatása Csantavéren és környékén, még várat magára. Szedlár Rudolf felvételén Kiss Ferenc 1848-as honvédorvos feljuttató síremléke látható.

VÉKONY László

Zsákokról, zsákolókról – dióhéjban

A ZSÁK szavunk feltehetően a XIV–XV. században keletkezett, eleinte „durva anyagból készült ruhadarab” jelentése volt, csak később értettek alatta „hosszúkás tartó”-t, „zacskó”-t. A mai értelemben vett szóhasználat a XVIII. században terjedt el a búzatermesztés fellendülésével, különösen a török alól felszabadult déli részeken. Első írott emlékét 1725-ből ismerjük.

A zsák kender-, len- vagy jutaszövetből készült. Az apatini takácsok az ottani kincstári manufaktúrában 1763-ban néhány ezer zsáknak való, zwillich-nek nevezett durva kenderzsinát szőttek. 1768-tól meghonosított Bácskában a lentermesztés is, úgyhogy nem sokkal ezután ebből a fonóróston adó növényből is készíttettek zsákok. A jutaszák kevésbé terjedt el, mert behozatali anyagból csinálták (India, Pakisztán).

A zsákok mindkét oldalát olykor csikózás futotta végig. A barna csikózás a szegénység jele volt, a színes (vörös, kék) a gazdagságé. az uradalmak zsákjaiba beleszötték a

földbirtokos monogramját, a módosabb parasztok ezt csak ráfestették.

A falu népe sokfajta zsákot különböztetett meg – előállítás, anyaga, alakja és rendeltetése szerint –, mint kenderzsákok (a legdrágább, de a legtartósabb), lenzsákok, jutaszákok (olcsó, de nem tartós), csalánzsákok (ritka szövésű), masinászsákok (gyári készítmény), zsidózsákok (széles és alacsony). A XX. század első felében terjedt el a papírzsák, második felében a műanyagzsák.

Rendeltetése szerint van gabonás-, kenyér-, lisztes-, szalma-, gyapjas-, hagymás- és szeneszsák. Újabbkori lelemény a hátzsák, a hálósák, a porszivósák, a homokzsák, a légzsák.

Korábban mértékegységül isolgált. A vékászsák 25 kilót, a kétvékászsák 50, a kőbölcszák 100 kilót nyomott. A mértékegység vidékenként változott, a szél- és vízimalmok vámszabályzata szerint. Néhol a vékászsák 110 kilót tartalmazott, a parasztszák 80-at, a zsidózsák körülbelül 65 kiló búzát.

A zsák népünk életének több évszázados kelléke, így azután szóhasználat közmondáskincsének is fontos része lett. Összeesik, mint az üres zsák – mondják arra, aki erőtlennül összeegy. Bekötötték a zsák száját – közlik bizalmasan azokról a házasságokról, akik nem akarnak több gyermeket. Minden zsák megtalálja a maga foltját – hangzik el a szentencia, ha valaki rátalál a hozzá illő párjára. Nem veszek zsákbamacskát – adja tudtára az ismeri ember a másiknak, ha nem ismeri az esetleges alku tárgyát.

A rakodó- és szállítómunkások egyik szakosított típusa volt a zsákoló. Kiss Lajos (1881–1965) ismert munkájában (A szegény emberek élete) a nehezen élők közé helyezi őket. „Hajónál, vasútnál, malmoknál, magtárakban vannak alkalmazásban... – írja. – Reggeli 5 órától este 7 óráig tart a munkaideje...” A népköltészet olykor a derűs oldalról közelíti meg a témát:

„Elment a pap almát lopni,
Elfelejtett zsákok vinni...”

KALAPIS Zoltán

Husvéth Lajos dr. Frey Imre-plakettje

AZOMBORI ifj. dr. Frey Imréről*) Husvéth Lajos (1894–1956) két egyoldalú plakettet és egy mell-szobrot készített. Eredetijét a művész szobrászgyűrmából formálta, majd gipszbe öntötte. Erről 109 milliméteres átmérőjű bronzöntvényt készített Budapesten László Jenő fémöntő. A plakett első- és hátlapja egymás mellé helyezve adja a teljes érmeképet. Az előlapon fej látható, s ez a felirat:

Dr. EMERICVS FREY IVDX SOMBORIENSIS ANNO DOMINI MCMXXXVII.

Alatta kisebb betűkkel: F. L. HUSVÉTH. A hátlapon tíz sorban az olvasható, amit dr. Ernyey József (1874–1945), a magyarországi múzeumok országos felügyelője szerkesztett:

AD MEMORIAM DR. EMERICI FREY DOCTRINARVM * LIBERALIVM APPRIME * ARCHAEOLOGIAE ET REI * NOMMARIAE POLITISSIMI AMICI OVI INEVNTE PVERITIA MDCCCXCVI NVMMOS COLLIGENS ACROASES FECIT AB ANNO MCMV ARCHEOLOGICAS MOX DEIN NVMISMATICAS ABANNO MCMVI DABANT FAMILIARES.

Alatta babér és három pálmaág szalaggal átkötvő, fölötté kisebb betűkkel: F. L. HUSVÉTH.

A plakettet Berán Lajos (1882–1943), a budapesti állami mezejelző műszaki igazgatója 78 milliméter nagyságúra kicsinyítette és az állami pénzverdében öt arany-, 25 ezüst- és 250 bronzpéldányban kiverette. Az érem előlapjának képe azonos az eredeti plakettel, de a hátlapon némi változtatásokat eszközöltek. Az AD MEMORIAM helyett IN MEMORIAM, a NOMMARIAE helyett NVMMARIAE, az ARCHEOLOGICAS helyett ARCHAEOLOGICAS olvasható.

LÁNYI Károly

*) Frey Imre (Zombor, 1885. június 16. – Zombor, 1954. október 15.): numizmatikus. A kolozsvári tudományegyetem jogi fakultásán szerzett diplomát, 1915-ben ügyvéd-bírói vizsgát tett Budapesten. Ezután a zombori járásbíróshoz nyert kinevezést és 1944-ben vonult nyugalomba. Ifjúkorától kezdve érde-

kelte a régészet, és jelentős gyűjteményt hozott össze ezen a téren, amely szándékához híven halála után a zombori városi múzeum tulajdona lett. A numizmatikai gyűjtemény főként római és magyar pénzekben volt gazdag, a régészeti anyag pedig elsősorban a környéki, de általában a délvidéki lelőhelyekről gyűjt össze. Szakirodalmi munkásságot is kifejtett.

Főbb művei: **Bács-Bodrog megye numizmatikai emlékei** (Numizmatikai Közlemények, 1906); **Árpádházi királyok pénzei, Vegyesházi királyok pénzei** (Kalangya, 1942–43). (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon, I. /A-K/, 341)

TÁRSASKOCSIK, TALIGÁK, OMNIBUSZOK...

(Képek a 2. oldalon)

1879 szeptember elején gördült ki Szabadkáról Palicsra az első villamos. Ez azonban nem tekinthető egyértelműen a szabadkai tömegközlekedés kezdetének, mert évtizedekkel korábban már a város és a fürdőhely között az utasforgalmat – főképpen a fürdőidényben – szervezeten bonyolították le. Elsősorban az ún. „kéjvonat”-járatokra (vagyis a rendszeres fürdővonat-közlekedésre) gondolunk, amelyeket kevéssel a vasútvonal megnyitása után, tehát 1870-ben létesített a vasúttársulat Szeged és Szabadka között. Először 1877-ben indult helyi jellegű fürdővonat a Szabadka–Palics vonalon. A levéltári források tanúsága szerint a „kéjvonat”-járat egészen a villamosközlekedés létesítéséig virágzott. Itt említjük meg, hogy Szabadka–Palics közúti forgalmának megoldásán legelőször talán Czernkovic György „választott polgár” fáradozott az 1840-es években: az ún. „társasági szekér”-járat meghonosításáért kardoskodott. Az első lovas kocsik sok évszázados múltra tekintenek vissza. A későbbi levéltári dokumentumok hírt adnak vidékünk kocsigyártásáról is, amely sokáig virágzó iparnak számított. A vonat- és villamosjárat mellett kedvelt szállításmódként jegyezték a „rugogott jármű”-féleiségeket. A „pusztázók” taligálakon való közlekedését korszerűbb járművekkel váltják fel.

Bács-Bodrog megye nagyobb városaiban nem egy kocsigyártó szerzett magának hírnevet, mégis a városatyák és a föld-birtokosok igen kedvelték a kiváló fővárosi és vidéki kocsikészítőket, akik a XIX. század végétől előzőlőtték kínálatukkal vármegyénket. Közéjük tartozott a budapesti Schreil János „Kocsi és Gummi-Kerékgyártó”, aki 1862-ben alapított üzletének következő kocsimeiket ajánlja az 1900-as évek elején a szabadkai városatyák figyelmébe: úri társaskocsi, családi omnibusz, furgony, ruganyos homokfutó, úri vadászkocsi, négyülésű batár, üveges Landauer, négyülésű kosárkocsi... (Szabadkai Történelmi Levéltár, Városi tanács, XV. 20/1906).

MAGYAR László

Husvéth Lajos (balról) dr. Frey Imre társaságában. A felvételt 1937-ben készült (Lányi Károly gyűjteményéből)

BEZDÁN TÖRTÉNETE*

ABÁCSKA mai területe 1010-től a római kat. egyház akor létrehozott kalocsai főegyházmegyéjéhez tartozott, amelynek élén a kalocsa-bácsi érsek állt. A jugoszláv állam megalakulásával a római katolikusok a Bácskában központi irányítás nélkül maradtak. XI. Pius pápa (1857–1939) 1923-ban Lajčo Budanovičot (1873–1958), a szabadkai Szent Teréz-templom plébánosát nevezte ki az akkor létesített Bácskai Apostoli Kormányzóság adminisztrátorává. A kormányzóság négy főesperességből állt: a szabadkaiból, a dunaiból, a bácskaiból és a tiszaiból.

Megalakult a Jugoszláviai Református Keresztény Egyház is. Négy egyházmegyéje közül kettő német jellegű volt.

Az államhatalom az egyházak iskoláit, az intézményeket fenntartó vagyont, alapítványokat és hagyatékokat kártérítés nélkül kisajátította. Bácskában a római katolikus egyháztól 212, a református egyháztól pedig 70 iskolai tantermet vett el. A plébániáknak 10 hektár földet hagyott meg.

Lajčo Budanovič bácskai püspök 1923. április 18-án elrendelte, hogy az egyházközségekben vezessék be az államnyelvet. Tilos minden olyan ima és ének a templomban, amelyek a régi rezsimre emlékeztetnek. Az egyházközség pecsétjén a helység szláv nevét kell feltüntetni.

A püspök és Horváth Gyula bezdáni plébános viszonya nem volt felhőtlen. Ezt tükrözik a plébános jegyzetei, amelyek kettejük kapcsolatáról szólnak. Idézzünk:

„Bermálás volt 1923, 1929, 1935, 1942, 1951, 1958 és 1963-ban.

Budanovics püspök úr csak az 1923-i bermáláskor volt a plébánián, máskor soha (...) Elbeszéltek még egy incidenst, ami az én plébánosi életemben megtörtént. Budanovics püspök és köztem esett meg az eset. A világi hatalom elrendelte, hogy a hittant az iskolában csak államnyelven szabad tanítani. Én a monostori esperes kerületi gyűlésén indítványoztam, hogy kérjük fel püspök urunkat, lépjenek közbe a hatóságoknál, vonják vissza a rendeletet. A gyűlés egyhangulag elfogadta az indítványt. A püspök külön külön megkérdezett minden jelenlevőt, mint történt az eset. Mit feleltek neki nem tudom. A püspök azt írta a jegyzőkönyvre, hogy a szavazás nem volt egyhangú. Azt kérdeztem a pap uraktól a gyűlésen, mit mondtak a püspöknek? Most vagy ők hazudtak a püspöknek, vagy a püspök nem mond igazat. Az urak hallgattak. Azért a gyűlésen is megismételtem a múlt gyűlésen tett indítványomat és hozzábiggyeztettem, hogy ha a püspök urunk nem teszi meg a kormányynál a lépést, mi Rómába megyünk ez ügyben. Ezt is egyhangulag elfogadták. E gyűlés jegyzőkönyvére az volt a püspök válasza, hogy Rómára hivatkoztam, Rómába megyek. A vége az volt, hogy nem mentem Rómába. Hogy miért, nem tudom. Lehet, hogy nem küldte föl az ügyet oda, vagy ha fölküldte, nem vették hírlít ott, hogy a nemzeti gyerekek érdekében ilyen indítvánnyal léptünk fel. A rác harag azonban fenn maradt irányomban. Annnyira, hogy mikor nálunk bermált (...) segédkezni akartam neki, egyszerűen leküldött az oltárról, a bermálási ebédet nem fogadta el, hanem elment Béregre és ott állítólag azt mondta, hogy jobban esik neki ott a rántotta, mint nálam a bermálási ebéd. Más bermáláskor be se jött a plébániára (...)

Horváth Gyula bezdáni plébános

úgy mondják, a bermálás után kiment a vámházhoz és ott végezte el a vizelést (...) Káplánnak is az újságban meghurcolt Sótit tette. Az itt volt három hónapig. Aztán nem adott körülbelül 1 1/4 évig senkit. A 30-as években több magyarul nem tudó vérig sváb káplánokat küldött nyakamra. De hála Isten megtanult magyarul. Egész évben nekem kellett a magyarok dolgát végezni. Egy volt köztük Thiel Sándor, aki összeporolt sokkat, akkor sváb volt, amikor ide jött, és mikor elment, azt mondta: Nem gondoltam, hogy a magyarok ilyen jó lelkű emberek. Ma is szívesen emlékszik meg Bezdánról és népéről”.

BALLA Ferenc

* Részlet a *Bezdan története az I. világháború kezdetétől 1944. október 25-ig* című, megjelenés előtt álló könyvből.

Zenta monográfiaja első kötete elé

AZ ÉVSZÁZAD utolsó éveit – vagy inkább az évezred utóbbi évtizedeit? – régiók tudománytörténete számára jelentős helyismereti, helytörténeti, intézmény-, testület- és egyesület-történeti kutatómunka eredményeinek szomárássá teszük lehetővé. Ezek egyike a már egy emberöltőt is meghaladó idővel előzett kezdeményezett Zenta monográfiája. Szűkebb pátriánkban, a Délvidéken – vagy a földrajzilag ma pontosíthatóbb Vajdaság Autonóm Tartományban – a második világháború után lassan nyíltak ki az egy évtizednél távolabokra visszatekintő helytörténeti kutatás ablakai. Csúpan amikor konszolidálódtak a forráskutatás elemi feltételei – megalakultak a területi levéltárak és múzeumok, ahova megcsönkítva bár, de beke- rültek a háború előtt létrejött irattárak és gyűjtemények, megnyíltak az első kiállítások (Zenta: 1954), megalakultak az első helytörténeti körök (Zenta: 1961) és ott megszülettek az első kezdeményezések –, akkor ébredt fel több évtizedes Csipkerózsika-álmából az a helytörténeti kutató-, gyűjtő- és kiadótevékenység, amelynek korábban – mondjuk ki: jó egy évszázada – vidékünkön is voltak jeles kezdeményezői (Zentán: Dudás Endre, Tórnó Branovacki). Ezt a munkát a zentai Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre fogta egybe.

Dudás Gyula (Zenta, 1851 – Homonna 1911) nevét azért vette fel az egyesület, mert ő kutatta fel és írta meg Zenta középkori történetét, tehát a helytörténetírás (nem csupán az!) első, tudományos igényű kutatója, művelője volt. Az, hogy munkáját, „Zenta város történetét”, amelynek megírásával 1889-ben megbízta, mind a mai napig nem adták ki, bizonyos hasonlóságot mutat a Zenta számára készült Savoyai Eugenszobor esetével: ő sem fizették ki, bár a kritikus időben éppen a bátyja, Dudas Lajos volt a polgármester.

A kór alapítójának 1961-ben beadványán fordultak Zenta közég népbizottságához. A város nevének első ismert említése 750. évfordulójára (1216–1966) adja ki Zenta monográfiáját. A népbizottság elfogadta a javaslatot és kinevezte Zenta monográfiája szerkesztőségét, de a munkát az idő rövidsége miatt nem tudta befejezni. Így a monográfia egyes fejezetein a 750. évforduló után tovább folyt a munka, évente egy-két füzet formájában újabb és újabb fejezetek, rész tanulmányok jelentek meg. Mindazonáltal az első kötet – a történeti-földrajzi rész – csak nem állt össze, mert hiányzott a város 1699, a török hódoltság utáni története. Ugyanakkor – fizetése formájában – jelentős fejezetek láttak napvilágot (talaj, klíma, növény- és állatvilág, mezőgazdaság, régészet, gazdasági szervezetek, pénzügyek, társadalmi egyesületek, települések, vállalatok stb.). A nyolcvanas években a füzetek további kiadása is súlyos krízisbe került: a tevékeny emberek előeredtek, elhaltak (Erdélyi István, Katona Pál, Rác Vince, Tolmácsy Géza, Tóth Péter), öt évig (1982–1987) teljesen leállt a munka. Az új szerveződés ismét a két intézmény: a levéltár és a múzeum összefogásából indult, de lendületet adott a munkának az a tény is, hogy a két intézmény „darabról darabra” felvásárolta Juca Vujic Zentára vonatkozó könyv- és iratgyűjteményét, benne Dudás Endre, Odón, Gyula, Lajos és Andor irathagyatékával. A régiekhez (Tripolsky Géza, Gueliminó János, Szekeres László, Dobos János, Urbán János, Szloboda János, Szloboda Ilona, Fehér Lajos) felzárkózott a kutatók ifjabb generációja: Fodor István, Pejin Attila, Kalmár Károly, Balassy Lódkó, Tari Gáspár, Molnár Tibor és Pataki Tibor. A kutatómunka a levéltár külföldi – bécsi és budapesti – feltárómunkájára támaszkodva látványos felfedezések publikálása nélkül haladt tovább 1995-ig; ekkor a monográfia szerkesztősége úgy ítélte meg, hogy a zentai csata tricentenáriumi jubileumára két év alatt megírható a monográfia földrajzi-történeti része 1945-ig.

1995. június 21-én értekezletet tartott a monográfia szerkesztősége a meghívott kutatókkal. Biztatást kapván a kiadás támogatására a zentai önkormányzattól, elhatározták, hogy megírják Zenta közég természeti földrajzát, az eddigi történeti feltárómunka történetét, bemutatják a község régészeti emlékeit és Zenta város történetét 1945-ig, a második világháború végéig. A község földrajza megírására Urbán János ny. földrajztanár, a biológiára Gueliminó János ny. biológianőtanár és az általuk meghívott munkatársak kaptak felhatalmazást; a történeti feltárómunka bemutatására Dobos János magiszter ny. levéltári tanácsost, a régészeti lelőhelyek és leletek – a kiséregi őstörténetnek – vázolására Szekeres László régészt, a város 1216–1751 közötti története megírására Dobos Jánost, az 1751–1918 közöttire Pejin Attila történészt, az 1918–1941 közöttire dr. Mészáros Sándor ny. egyetemi tanár/történészt és az 1941–1945 közöttire Pataki Tibor történelemtanárt kértek fel.

A felkért szerzők a levéltár és a múzeum által összegyűjtött, illetve az ott őrzött forráanyagot áttanulmányozták, illetve elvégezték a még szükséges feltárómunkát. Sajnos, e munka közben dr. Mészáros Sándor elhunyt, így az 1918 utáni időkak kézirata nem készült el. Viszont a többi szerző a vállaltnál bővebben, nagyobb terjedelemben dolgozta fel a témát, így a szerkesztőség módosította a kiadvány történeti részének záradatát 1918-ra, az első világháború végére, lévén, hogy akkor Zenta új államkeretbe került, így a város történetben is új időszak kezdődött, amelyet a monográfia második kötetében dolgoznak fel.

Zenta monográfiájának első kötete tehát a nyomdakész kéziratok alapján mintegy 30–33 szerző őrve terjedt (egy szerzői év 16 géppel ír, 30 soros oldal) és négy részből áll: 1. a helytörténeti kutatások története, 2. a város természeti földrajza, 3. Zenta régészete és 4. Zenta története 1918-ig. A kiadvány B5 formátumú famentes papíron, kemény kötésben, gazdagon illusztrálva a zental csata 300. évfordulóján, tehát ez évben jelenne meg. Mivel a kiadvány nem szigorúan tudományos, hanem tudományosan népszerű, lapalji jegyzetek nélkül, de a fejezetek végén a felhasznált források és irodalom felsorolásával, így az előző után az első részben a helytörténeti feltárómunka rövid története, a helytörténet tárgyi és írott forrásainak bemutatása kap helyet két ivnyi terjedelemben. A második részben a város és határa természeti földrajza: helyzete, fekvése, földtani, felszínformázata, településmorfológiája, talajföldrajzi és éghajlati adottságai, a város és környéke növény- és állatvilága öt íven kerül bemutatásra. A harmadik részben Zenta és határa régészeti lelőhelyeinek katasztere, a leletek időrendi bemutatása és értékelése, a középkori régészet és az írott forrányag adatainak egybevetése ugyancsak öt ivnyi terjedelmű lesz. A negyedik rész a legterjedelmesebb, öt fejezetre tagolódik: 1. a középkori város és határa 1216–1541 között, 2. a török hódoltság kora 1541–1699, 3. a határőrvidek keretében 1700–1751 között, 4. a Tisán inneni koronakerületben 1751–1848 és 5. a forradalom és a polgári átalakulás időszakában 1848–1918 között. Ez az öt fejezet 15–18 ivnyi terjedelmű, itt kap helyet a gazdag illusztratív anyag: oklevelek és dokumentumok hasonmásai, vázlatok, terrajzok, térképek, festmények, mindaz, amit a korszerű reprográfia szinte az eredetihöz hasonló minőségben képes bemutatni. Az egyes fejezeteket a felhasznált források és az irodalom jegyzéke zárja. A kötetet a személyi- és földrajzi nevek mutatója teszi a tudományos kutatás szempontjából is teljesebbé.

Atlas Hungaricus

Magyarország nyomtatott térképei 1528–1850

ABUDAPESTI Akadémiai Kiadó két kötetben jelentette meg Szántai Lajos **Atlas Hungaricus – Magyarország nyomtatott térképei 1528–1850** című térképkatalógusát. Zöld Ferenc előszavában egyebek között ezeket írja: „...nem történelmi monográfia, hanem katalógusa és leírása mindazoknak a Magyarországot vagy annak egy részét ábrázoló térképeknek, amelyek 1528 és 1850 között, atlaszban, könyvben vagy önálló lapként megjelentek, bárhol a világ.” E kiadvány révén körülbelül ezer térkép legfontosabb jellemzői váltak ismertté. Hozzáférhető sok lap egy- vagy többszínű lenyomata, esetenként részlete is. A több mint 720 oldalas katalógust „a legjelesebb térképekész, metszők, kiadók rövid életrajza”, a fontosabb szakirodalom és a térképek időrendi, illetve megjelenési hely szerinti mutatói egészítik ki.

A Palicsi-tó mülta a történelmi forrásokban a XVII. század végétől követhető nyomon. Nevének feltüntetése nélkül először Leopold F. v. Rosenfelt 1698-as kéziratosa lapja mutatja be. Térképen C. F. Kaysser 1747-es, ugyancsak kéziratosa lapja nevezi meg első alkalommal „Pau-lis”-ként. Úttörő jellegű Müller Ignác (1727–1804) 1769-ben Bécsben kiadott országtérképe. Ezen a nyomtatott lapon névtelenül látható a Palicsi-tó, míg Korabinszky János Mátyás (1740–1811) 1791-ben Bécsben megjelentetett térképen „Palitser See”. A nyomtatott lapokontéhat fél évszázadnyi késsel lerült sor a Palicsi-tó bemutatására.

Luigi Ferdinando de Marsigli (1658–1730) 1726-ban Hágában kiadott térképén Szabackától („Sobotka”) észak-északkeletre „Piligo pal.”-t, azaz Piligo mocsarat jelölt. Ez nem azonosítható a Palicsi-tóval, akárcsak a Korabinszky-féle, 1786-ban Pozsonyban kiadott postatérképén látható „Palicser See”, továbbá Robert Wilkinson 1794-ben Londonban megjelentetett térképén feltüntetett „Palitsher See” sem, amit Szabackától („Theresiople”) északra, Szegedtől („Szegedin”) nyugat-délnyugatra jelölt. A katalógus szerint a „Palitsher See”-t később is gyakran jelölték a térképeken, például Karacs Ferenc (1770–1838) 1798-ban Pesten, Thomas Brown (1778–1820) 1801-ben Edinburgban megjelentetett lapján, így a nyomtatott térképek egy része csak nagyvonalakban tükrözi a kisebb területek, esetünkben a Palicsi-tó valós állapotát. Általában véve tehát szükséges felderíteni, hogy a konkrét térkép milyen céllal készült és honnan merítették adatait.

Szántai Lajos katalógusa olyan történelmi források áttekintéséhez ad kulcsot, amihez a térképtárakat járva csak körülményesen férhettünk hozzá.

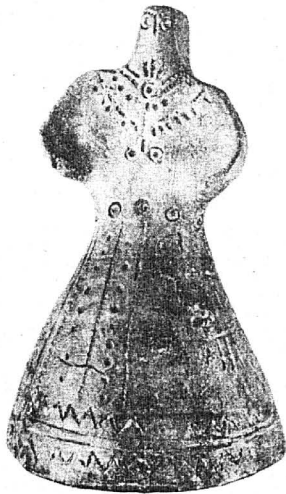
HOVÁNY Lajos

E számunk szerzői: Dr. BALLA Ferenc orvos/helytörténet-kutató * DOBOS János történész/levéltáros (Kanizsa) * HOVÁNY Lajos víz-mérnök (Szabadka) * KALAPIS Zoltán publicista/művelődéstörténet-kutató (Újvidék) * LÁNYI Károly nyugdíjas (Zombor) * MAGYAR László filológus/levéltáros (Szabadka) * SZEKERES László régész (Szabadka) * Dr. VÉKONY László orvos/helytörténet-kutató (Csan-tavér)

BÁCSORSZÁG

– Alapító: Dr. Csillag Károly (1862-?), Szabadka, 1904 * A Szabad Hét Nap havi melléklete * Megjelenik minden hónap első csütörtökén * Lapzárta minden hónap 20-án * III. évf., 10. szám * 1997. október 2. * Szerkesztőség: Czékus Géza * Lalia Gábor * Magyar László * Szerkesztőség: Tolnai Ottó * Felelős szerkesztő: SZEKERES László * Szerkesztő: Szabó József * Számítógépes tördelés: Roncsák Alexander * Fedőlap: Aczél Henrik (1876-1946) * Kéziratokat és képeket nem önrünk meg és nem adunk vissza * Az aláírt cikkekért a szerzők viselik a felelősséget * A szerkesztőség fenntartja az írások szellemét és tartalmát nem érintő rövidítések jogát * Levélcím: Szabad Hét Nap – Bácsország, 24000 Szabadka, Lazar Nešić tér 1/VI. Pf.: 9.

BRONZKORI IDOL

A VAJDASÁGBAN talált bronzkori leletek között van egy elég népes tárgycsoporthoz, amelynek korabeli alapvető kultikus rendeltetésén túl határozott esztétikai üzenete is volt. A közép bronzkori temetőkből és településeken (i. e. 1500 körül) az ásatások során egész sor agyagból égetett szobrocska, idől kerülő napfényre. Területi szóródásuk nem egyenletes: a Duna mellékén, főleg Szerémségben és a dél-bánati, valamint romániai al-dunai részekben gyakoriak, mégpedig az úgynevezett Dubovac-Zuto brdo-Girila Mare nevű kultúra elterjedési területén.

Ezek a 10-20 cm magas, szinte kizárólag női alakokat ábrázoló figurák között többféle típust lehet megkülönböztetni. A legrégebbiek sematikus, lapos vagy prizmatikus, láb nélküli formák és csak a később válnak plasztikusabbá a fej, illetve az arc kivételével, amelyek továbbra is mindig definiáltnak maradnak. A figurák rendeltetésüket tekintve kultikus szerepet tölthettek be: a termékenység szimbólumát testesítették meg, a termékenység istennőjét ábrázolták. Gyakori előfordulásuk alapján állítható, hogy a tárgyalt időszakban ezek a kisebb-nagyobb idolk személyes, illetve családi példányok voltak.

A tudomány számára, a kultikus életre való üzenetükön túl, a szobrocskák első rangú fontossággal bírnak azért is, mert rajtuk pontos ruha- és ékszervelettel részletek vannak feltüntetve, illetve bekarcolva és fehér mészbetételt kiöltve. Kiemelkedő tényező, hogy korábban csak a neolitikum folyamán élt a termékenység kultusza és annak szoborként való ábrázolása. A bronzkorszak és a neolitikum közé ékelődő rézkorszak idejéből ilyen kultuszról nem maradtak fenn ilyen emlékek. Vagyis, a termékenység-istennők kultusza a földművelő társadalmakhoz kötődik, az állattenyésztők előtt ezek nem voltak ismeretesek. Ez nem jelenti azt, hogy körükben a termékenység misztériuma nem volt jelen, csak más formában öltött testet.

A képen látható idolt Dubovácra találták.

SZEKERES László